

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ปัญหา ที่มาของงานวิจัย

ประมาณปลายปี พ.ศ. 2547 ผู้วิจัยมีโอกาสดูพบกับนายเรืองเดช จอมเมือง ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง จากหมู่บ้านดอนไชย ตำบลศิลาแลง อำเภอบัว จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นผู้ที่เข้าไปรับการอบรมและดูงานเกี่ยวกับ ฝ่ายชะลอน้ำบนภูเขาจากโครงการหลวง ห้วยฮ่องไคร้ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ และเมื่อประมาณสิบปีที่แล้วผู้วิจัยก็ได้ไปเยี่ยมชมโครงการดังกล่าว ผู้นำชุมชนท่านนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของการสร้างฝายว่าเป็นการชะลอความแรงและความเร็วของน้ำในฤดูฝน และช่วยกักเก็บน้ำเอาไว้ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ป่าในฤดูแล้งซึ่งเป็นไปตามนัยของพระราชดำรัสในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อ วันที่ 4 ธันวาคม 2537 คือ “เป็นการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก”(สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2545:56) ผู้นำชุมชนท่านนี้ยังกล่าวอีกว่า มีหมู่บ้านหนึ่ง ชื่อหมู่บ้านผาเวียง ตำบลภูคา อำเภอ บัว จังหวัด น่าน ประชากรในหมู่บ้านเป็นชาวเขาเผ่าลัวะ ชาวบ้านหลายคนเคยได้รับการฝึกอบรมเรื่อง ฝายกักเก็บและชะลอน้ำมาแล้ว เขาสนใจจะสร้างฝายขึ้นแต่ยังขาดในเรื่องเงินที่ต้องใช้จ่ายซื้อวัสดุอุปกรณ์ หากได้รับความช่วยเหลือก็สามารถลงมือสร้างให้เป็นประโยชน์ได้

ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการสร้างฝาย จึงได้นำคำกล่าวมาขยายให้ทราบในกลุ่มเครือข่ายในกรุงเทพฯ และรณรงค์รับบริจาคจากบุคคลต่าง ๆ เป็นเงินประมาณ 40,000 บาท จากนั้นได้รวบรวมนักศึกษาของมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ซึ่งเป็นชาวจังหวัดน่านจำนวน 7 คนและเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยอีกหนึ่งคน โดยเรียกชื่อกลุ่มว่า “มทบ. รักษ์ป่าต้นน้ำ” ประชุมและตกลงร่วมกันในการสร้างฝายชะลอน้ำตามความต้องการของชาวบ้านโดยทำการประสานงานกับฝายท้องถิ่นคือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และภาคราชการ เพื่อนัดหมายกำหนดวันและจุดในการสร้างฝายคอนกรีตขึ้น ณ ลำห้วยผา เพื่อทำให้เกิดแอ่งน้ำเล็กๆ ขึ้นบนภูเขา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศของสัตว์เล็ก เช่น กุ้ง ปู ปลา กบและเขียด ตลอดจนเป็นแหล่งส่งน้ำจากจุดดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ในโรงเรียนประจำหมู่บ้านผาเวียง ตำบลภูคา ซึ่งอยู่ห่างไปประมาณ 1 กิโลเมตร

เดือนกุมภาพันธ์ 2548 ผู้วิจัยในฐานะของผู้นำ “กลุ่ม มทบ. รักษ์ป่าต้นน้ำ” เสนอเรื่องนี้แก่ศาสตราจารย์ ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต นายกสภามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ในขณะนั้น ท่านมีความสนใจว่า

เป็นโครงการที่สืบเนื่องมาจากพระราชดำริ และต้องการเห็นการลงมือปฏิบัติ ณ สถานที่จริง จึงได้ร่วมเดินทางเพื่อไปสังเกตการณ์ระหว่างวันที่ 6-10 มีนาคม 2548 ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต ได้เห็นความร่วมมือระหว่างนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตและชาวบ้านในการก่อสร้างฝายคอนกรีตขนาดกว้าง 7 เมตร สูง 2.5 เมตร หน้า 30 เซนติเมตร นอกจากนี้ยังร่วมกันสร้างฝายตักตะกอน ซึ่งเป็นฝายหินทิ้งและฝายตะแกรงอีกอย่างละหนึ่งฝายรวมเป็นทั้งสิ้น 3 ฝาย หลังจากที่กลับมายังกรุงเทพฯ ศาสตราจารย์ ดร.สิปปนนท์ ได้กรุณาติดต่อ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในการขอรับการสนับสนุนในเรื่องค่าใช้จ่าย เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถดำเนินโครงการดังกล่าวนี้ ตลอดระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา

ศาสตราจารย์ ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต สนทนากับพระครูพิทักษ์นันทคุณ
ระหว่างเยี่ยมชมการสร้างฝาย

กิจกรรมสร้างฝายเช่นนี้สามารถทำได้เฉพาะในฤดูร้อนคือ เดือนมีนาคม เมษายนและต้นเดือนพฤษภาคมเท่านั้น เนื่องจากเป็นช่วงที่ไม่มีฝน ทำให้สามารถเดินป่าจากถนนไปสู่ลำห้วยได้โดยไม่มีอันตรายมากนัก และเป็นช่วงที่น้ำแห้งขอดสามารถทำงานในลำห้วยได้ ด้วยเงื่อนไขเช่นนี้ “กลุ่ม มธบ. รักษ์ป่าต้นน้ำ” จึงสามารถกำหนดโครงการเพื่อลงมือทำงานในช่วงหยุดภาคฤดูร้อนของแต่ละปี คือ เดือนมีนาคม เมษายน และพฤษภาคม เดือนละ 1 ครั้ง เป็นเวลาสามปี

“กลุ่ม มธบ.รักษูป่าต้นน้ำ” ได้ขยายความคิดไปสู่นักศึกษาและอาจารย์ท่านอื่นเชิญชวนให้ร่วมงาน และได้ปรึกษาหารือกับตัวแทนชาวบ้านดอนไชยเพื่อร่วมมือกันเป็นระยะเวลา 3 ปี ตั้งชื่อโครงการว่าเป็นโครงการฝายถาวรในหลวง โดยตั้งใจจะร่วมกันสร้างฝายให้ได้ครบ 80 ฝายเพื่อให้เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 กิจกรรมนี้ได้รับความสนใจจากอาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตฯ ซึ่งผลัดเวียนกันไปร่วมโครงการจำนวนมาก จากกลุ่มสโมสรอาจารย์และพนักงาน กลุ่มสโมสรนักศึกษา กลุ่มนักศึกษาภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตฯ นอกจากนี้ยังมีชมรมบำเพ็ญประโยชน์จากบริษัทเอกชน ขอร่วมเดินทางและร่วมกิจกรรมอีก 3 บริษัท ผู้วิจัยได้เจรจาหารือกับตัวแทนภาคท้องถิ่นเพื่อขอความร่วมมือขยายพื้นที่การดำเนินการออกไปยังลำห้วยอื่นเพิ่มขึ้น คือลำห้วยหาญ ลำห้วยบ่อหมา ลำห้วยหินลับ และลำห้วยเย็น จนทำให้สามารถสร้างผลงานทั้งสิ้นได้เกินเป้าหมายที่ตั้งไว้คือ

1. สร้างฝายชะลอน้ำทั้งหมด จำนวน 98 ฝาย

2. สร้างถังบรรจุน้ำขนาด 59,000 ลิตร จำนวน 2 ถัง เพื่อรับน้ำจากฝายมากักเก็บไว้ชั้นหนึ่ง เพื่อเดินท่อส่งน้ำไปสู่การบริโภคของหมู่บ้านจำนวน 160 หลังคาเรือน

3. ผลพลอยได้จากการทำงานร่วมกับชาวบ้านทำให้พบเห็นปัญหาของหมู่บ้านเรื่องการดูแลเด็กก่อนวัยเรียนซึ่งแต่เดิมได้ใช้สถานที่วัดโดยการดูแลของพระสงฆ์ซึ่งเป็นภาระยุ่งยาก โดยเฉพาะเมื่อมีพิธีกรรมทางศาสนา เช่นการฌาปนกิจศพ และพิธีกรรมอื่นๆคณะกรรมการหมู่บ้านได้ปรึกษาหารือและขอความช่วยเหลือ จึงได้รณรงค์หาผู้มีจิตศรัทธาช่วยเหลือค่าใช้จ่ายด้านวัสดุก่อสร้างโดยชาวบ้านเป็นผู้ลงแรงปรับปรุงอาคารโรงเรียนซึ่งเดิมร้างอยู่ให้สามารถใช้งานได้ดีเพื่อเป็นศูนย์ดูแลเด็กก่อนวัยเรียน ในปัจจุบันเป็นสถานที่ดูแลเด็กกลุ่มอายุ 3-5 ปี จากทั้งตำบลจำนวนมากกว่า 100 คน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งปัจจุบันเป็นเทศบาลตำบลศิลาแลง เป็นผู้เข้ามาบริหารจัดการโดยการจ้างครูมาดูแลเด็กทั้งหมด

โครงการฝายถาวรในหลวง นี้ได้สำเร็จเสร็จสิ้นลงในปี 2550 จากข้อมูลเบื้องต้นพบว่าชาวบ้านยังได้รับประโยชน์จากโครงการดังกล่าวอยู่กระทั่งปัจจุบันนี้ แต่ยังมีได้มีการประเมินผลและบันทึกผลของโครงการอย่างเป็นทางการเพื่อประโยชน์ทางวิชาการ ผู้วิจัยจึงขอเสนอโครงการวิจัยเพื่อการติดตามและประเมินผลโครงการดังกล่าว

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการติดตามผลและประเมินผลโครงการของการสร้างฝายกักเก็บและชะลอน้ำตามโครงการ ฝายถวายเป็นหลวง จำนวน 98 ฝาย ณ ลำห้วยสายต่าง ๆ 5 ลำห้วย และได้พัฒนาให้เป็นระบบประปาภูเขาที่สามารถอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนชาวบ้านดอนไชยจำนวน 160 หลังคาเรือน โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ

1. ประเมินผลกระทบของการสร้างฝาย ในด้านเศรษฐกิจ ในด้านสังคม และในด้านสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อรวบรวมความคิดเห็นต่าง ๆ ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ให้นำไปสู่ข้อเสนอแนะอย่างเป็นทางการแก่หน่วยงานราชการและ/หรือหน่วยงานเอกชนที่มีนโยบายในเรื่องการสร้างฝาย
3. เพื่อบันทึกรูปแบบหนึ่งในการทำงาน เพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งองค์กรเอกชนหรือกลุ่มพนักงานขององค์กรที่สนใจในกิจกรรมเพื่อเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility-CSR)
4. เพื่อให้องค์กร บุคคลหรือคณะบุคคลที่ให้การสนับสนุนกิจกรรมสร้างฝายของกลุ่ม “มธบ.รักษ์ป่าต้นน้ำ” ได้ทราบผลของกิจกรรมที่ได้ให้การสนับสนุนไป

1.3 สมมติฐานของงานวิจัย

งานวิจัยนี้กระทำหลังจากที่ได้วิเคราะห์ในเบื้องต้นถึงผลลัพธ์ของกิจกรรมสร้างฝายว่าเกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ หลากหลายในการบริหารจัดการน้ำ จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาในรายละเอียดบนสมมติฐานที่ว่าการทำงานฝายนั้น

1. เป็นกิจกรรมที่สนองพระราชดำรินองค้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
2. เป็นกิจกรรมที่มีส่วนในการรักษาสภาพป่าต้นน้ำของแม่น้ำน่าน
3. เป็นกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกการรักชุมชนและรักธรรมชาติแก่อาจารย์ พนักงานและนักศึกษา มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
4. เป็นกิจกรรมที่สามารถพัฒนาต่อให้เป็นประปาภูเขาให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์
5. เป็นกิจกรรมที่ทำให้นักศึกษาได้เรียนรู้ถึงวิธีทำงานโครงการ การทำงานกับชุมชน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

1.4 ขอบเขตของงานวิจัย

เนื่องจากรายงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าผลของการดำเนินงานโดยเฉพาะของ “กลุ่ม มทบ.รักษำปำต้นน้ำ” ในชวงเวลาและในพื้นที่ชัดเจน จึงได้กำหนดขอบเขตของงานวิจัยไว้คือ

1. เป็นการศึกษำวิจัยผลของการสร้างฝาย ณ ลำห้วยต่ง ๆ 5 สาย ซึ่งไหลผ่านป่าชุมชนศิลาแลง ผ่านตำบลศิลาแลง ลงสู่แม่น้ำน่าน
2. ศึกษาเฉพาะการสร้างฝายโดย “กลุ่ม มทบ.รักษำปำต้นน้ำ” ซึ่งประกอบด้วยอำจารย์พนักงานและนักศึกษำมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ร่วมกับชาวบ้านและผู้นำชาวบ้านดอนไชย ตำบลศิลาแลง อ.ปัว จังหวัตน่าน
3. การศึกษำประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรมสร้างฝายนี้ วิเคราะห์เฉพาะกรณี
 - 3.1 ปำในพื้นที่ป่าชุมชนศิลาแลง ซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากฝาย
 - 3.2 หมู่บ้านดอนไชยซึ่งมีส่วนร่วมในกิจกรรมจำนวน 160 หลังคาเรือน
 - 3.3 “กลุ่ม มทบ.รักษำปำต้นน้ำ” ซึ่งริเริ่มและร่วมกับชาวบ้านดอนไชยดำเนินการสร้างฝายจำนวน 98 ฝาย

1.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

เนื่องจากรายงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยทางสังคมศาสตร์ซึ่งเน้นผลทางความรู้สึกนึกคิดของบุคคลและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับฝายและผลกระทบของฝายคือชาวบ้านดอนไชย ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัตน่าน จึงได้ทำการศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มคนดังกล่าวด้วยการใช้แบบสอบถาม เพื่อรับความคิดเห็นจากชาวบ้าน 160 หลังคาเรือน ซึ่งมีส่วนร่วมในการสร้างฝายในป่าชุมชนศิลาแลง ถึงผลกระทบในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้น เพื่อความมั่นใจ ผู้วิจัยยังได้สอบถามข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมด้วยการพูดคุยและสัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และ กรรมการหมู่บ้าน อีกหลายท่านด้วยการพูดคุยใกล้ชิด เพื่อตรวจสอบข้อมูลต่ง ๆ การที่ผู้วิจัยได้เป็นผู้นำทีมภาคสนามในการก่อสร้างฝายตลอดระยะเวลาเกินกว่าสามปี ทำให้รู้จักและคุ้นเคยกับชาวบ้านเป็นอย่างดี กระทั่งมั่นใจได้ว่าข้อมูลที่ได้รับเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ สามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ผลได้จริง

1.6 นิยามศัพท์

ไทลื้อ หรือ ไตลื้อ เป็นชาวไทกลุ่มหนึ่ง มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแถบสิบสองปันนาของจีน มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นคือการใช้ภาษาไทลื้อและยังมีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์อื่น ๆ เช่น การแต่งกาย ศิลปะและประเพณีต่าง ๆ เดิมชาวลื้อ หรือ ไทลื้อ มีถิ่นที่อยู่บริเวณเมืองลือหลวง จีนเรียกว่า “ลื้อแจง” ต่อมาได้เคลื่อนย้ายลงมาอยู่บริเวณเมืองหนองแส หรือที่เรียกว่าคุนหมิงในปัจจุบันแล้วย้ายลงมาสู่ลุ่มน้ำโขง สิบสองปันนาปัจจุบัน ชาวไทลื้อบางส่วนได้อพยพหรือถูกกวาดต้อน ออกจากเมืองเหล่านี้เมื่อประมาณหนึ่งร้อยถึงสองร้อยปีที่ผ่านมา แล้วลงมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในประเทศตอนล่าง เช่น พม่า, ลาวและไทย ปัจจุบันชาวไทลื้อกระจายตัวอยู่ที่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน พะเยา ลำปาง แพร่ น่าน (สารานุกรมวิกิพีเดีย)

ชนเผ่าลัวะ ชนเผ่าในประเทศไทย ส่วนมากตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตภูเขา นับถือพุทธศาสนา ควบคู่กับการนับถือผีมาแต่เดิมเหมือนคนไทย มีผู้นำด้านการปกครองและผู้นำประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผี ลัวะ เชื่อเรื่องผีว่ามีทั้งผีดีและผีเลวสิงสถิตอยู่ตามสิ่งต่าง ๆ เช่น ผีเผ่าครอบครวั ผีฟ้า ผีป่า ผีภูเขา ผีเผ่าประตู่หมู่บ้าน เป็นต้น

ฝาย ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมายไว้ว่า “ที่กั้นน้ำเพื่อการชลประทาน” โดยความหมายทั่วไปก็คือ สิ่งก่อสร้างขวางหรือกั้นทางไหลของกระแสน้ำ ซึ่งตรงกับความหมายในภาษาอังกฤษว่า Check Dam ฝายอาจถูกเรียกเฉพาะเจาะจงลงไปเป็นชนิดต่าง ๆ ตามลักษณะการใช้งานเช่น

ฝายกักเก็บน้ำ มักจะหมายถึงฝายที่ค่อนข้างแข็งแรงอาจสร้างขึ้นด้วยคอนกรีตที่ทำให้ปิดกั้นสายน้ำได้เกือบ 100% น้ำจะผ่านฝายนี้ไปได้ก็ต้องล้นแนวกันน้ำไป

ฝายชะลอน้ำ เป็นฝายที่สร้างขึ้นง่าย ๆ เพียงเพื่อให้สายน้ำหยุดชะงักเพื่อผ่านฝายไปช้า ๆ ทำให้กระแสน้ำที่ไหลตามมาหยุดชะงักไปด้วย และน้ำเอ่อสูงขึ้นเกิดแอ่งน้ำชั่วคราวทำให้ดินริมตลิ่งได้ดูดซับน้ำเอาไว้ให้เกิดความชุ่มชื้น ในบางครั้งจึงเรียกฝายชนิดนี้ว่าเป็น “ฝายชะลอความชุ่มชื้น”

ฝายดักตะกอน เป็นฝายลักษณะเดียวกับฝายชะลอน้ำหรือฝายชะลอความชุ่มชื้นแต่เจตนาารมณ์ของการสร้างคือให้เป็นฝายที่กักกันเศษดิน ทราย เศษไม้ใบไม้หรือขยะต่าง ๆ ที่ไหลล่องมากับสายน้ำให้ติดค้างอยู่ที่ฝายดักตะกอนให้น้ำซึมผ่านไปได้ ฝายดักตะกอนจึงเปรียบเสมือนเครื่องกรองแบบหยาย ๆ ซึ่งเมื่อเศษดินเศษไม้มาช่วยกันจุกช่องหรืออุดรูรั่วต่าง ๆ ทำให้พอกันน้ำได้พอสมควร ประโยชน์หลักของฝายดักตะกอนก็คือกั้นไม่ให้ตะกอนหรือขยะต่าง ๆ ไหลลงไปสู่ฝายกักเก็บน้ำและทำหน้าที่เช่นเดียวกับฝายชะลอน้ำด้วย

โดยลักษณะประโยชน์และการใช้งานนั้นฝายจึงถูกแบ่งเป็นสองกลุ่มคือ ฝายกักเก็บน้ำและฝายชะลอความชุ่มชื้น ในกลุ่มของฝายชะลอความชุ่มชื้นนั้น ยังมีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป บางทีก็เรียกตามผู้ที่ทำฝายนั้นขึ้นมาเช่น

ฝายแม้ว เป็นการอ้างอิงถึงฝายซึ่งสร้างขึ้น โดยชาวไทยภูเขาที่กักเก็บน้ำไว้ใช้สอยนอกฤดูฝน ชื่อ “ฝายแม้ว” นี้ ปรากฏในพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลองค์กร สมาคมต่าง ๆ ที่มาเข้าเฝ้าเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2548 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2548

ฝายบีเวอร์ (Beaver Dam) มีผู้สังเกตพฤติกรรมของตัวบีเวอร์ (Beaver) ว่าชอบว่ายน้ำเล่นน้ำ มันจึงมักจะหาเศษไม้เศษขยะต่าง ๆ มากั้นช่องทางน้ำในลำธารเพื่อให้เกิดแหล่งน้ำที่สามารถว่ายน้ำได้นานขึ้นไม่เฉพาะเวลาฝนตกเท่านั้น จนกระทั่งมีการเรียกขานลักษณะของฝายแบบนี้ว่าฝายบีเวอร์ (Della Thomson, 1992:67)

นอกจากนี้แล้วยังมีการเรียกชื่อฝายตามวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างฝาย เช่น

ฝายหินทิ้ง เป็นชื่อฝายชะลอความชุ่มชื้นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสถึง (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2551:318) เป็นฝายที่สร้างโดยนำหินขนาดต่าง ๆ มากองรวม ๆ กัน เป็นรูปแบบยาวขวางลำน้ำเอาไว้ก็จะช่วยชะลอสายน้ำได้บ้าง แต่หากสายน้ำไหลเชี่ยวกรากรุนแรงฝายลักษณะนี้ก็อาจพังทลายไปได้ง่าย

ฝายตะแกรง (Gabion Dam) คือฝายซึ่งใช้ตาข่ายเหล็กที่ค่อนข้างแข็งแรงมาห่อหุ้มหินให้ติดกันเป็นก้อนเดียว ซึ่งเมื่อน้ำพัดพาเอาตะกอนดินโคลนเข้ามาอุดช่องว่าง ๆ เล็ก ๆ ระหว่างก้อนหินแล้วทั้งหมดจะเกาะติดกันแน่น ฝายชนิดนี้จึงค่อนข้างแข็งแรงและใช้ประโยชน์ได้ดี ข้อจำกัดของฝายชนิดนี้คือตัวตาข่ายหรือตะแกรงเองมีราคาแพง และการขนตาข่ายเหล่านี้ไปยังหน้างานหรือสถานที่สร้างฝายเป็นภาระการแบกขนที่หนักมาก

ฝายคอกหมู เป็นฝายที่ใช้ไม้ที่พอจะหาได้ใกล้ ๆ หน้างาน อาจเป็นไม้ไผ่หรือไม้เนื้ออ่อนบางชนิด ตลอดจนถึงไม้ที่ได้จากไม้ล้มต่าง ๆ เอามาปักลงดินและสร้างเป็นโครงเหมือนเล้าหมูเพื่อความแข็งแรงแล้วจึงนำถุงบรรจุดินหรือทรายมาเรียงไว้ในโครงสี่เหลี่ยมที่สร้างไว้ ก็จะได้ฝายอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งอาจพอกันน้ำกันตะกอนได้บ้างเหมือนชาวกรุงเทพมหานครหรือจังหวัดอื่น โดยทั่วไปใช้ถุงทรายกันมิให้น้ำเข้าบ้านในฤดูน้ำท่วม แต่ความแข็งแรงของฝายคอกหมูนี้สู้ฝายตะแกรงไม่ได้หากกระแสน้ำแรงมากก็อาจจะพังทะลายได้

ฝ่ายที่ “กลุ่ม มทบ. รักษาป่าต้นน้ำ” ไปสร้างขึ้นตลอดระยะเวลา 3 ปีนั้น ประกอบด้วยฝ่ายกักเก็บน้ำกึ่งถาวรและฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นทุกชนิด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของลำห้วย ลักษณะของหินหรือทรายในร่องห้วย ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นก่อนลงมือทำงานก่อสร้างทุกครั้งจะมีการปรึกษารื้อร่วมกันระหว่างผู้วิจัย ทีมงานและคณะตัวแทนชาวบ้านในการกำหนดจุดและประเภทของฝ่ายที่จะทำการสร้าง

ป่าชุมชน เป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาไว้เพื่อประโยชน์ต่าง ๆ กันไป เช่น ป่าใช้สอยเพื่อหาอาหารจากป่า เลี้ยงสัตว์ หาสมุนไพร ซึ่งเป็นป่าหน้าหมู่บ้านของส่วนรวม ชุมชนมีส่วนในการกำหนดและมีสิทธิในการดูแลรักษาป่าและใช้ประโยชน์ร่วมกัน (บานจิตร์ สายรศำและถนัด ไบยา, 2547:39)

1.7 ประโยชน์ของงานวิจัย

การศึกษาเก็บข้อมูลจากผู้นำชาวบ้านและชาวบ้านดอนไชยตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างฝาย จะทำให้สามารถประมวลได้ถึงคุณประโยชน์ของฝาย ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการสร้างฝาย ตลอดจนวิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินการ เมื่อสรุปประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในภาคสนามแล้วจะทำให้งานวิจัยนี้มีคุณค่าและประโยชน์คือ

1. เป็นการยืนยันว่ากิจกรรมตามแนวพระราชดำรินั้น คนไทยทุกคนสามารถทำได้เพียงแต่ควรทำความเข้าใจในรายละเอียดถึงวิธีการถ่ายทอดพระราชดำริลงไปสู่วิธีการปฏิบัติในภาคสนาม

2. เป็นการจัดการความรู้ (Knowledge Management) คือนำวิธีการปฏิบัติในการสร้างฝายจากประสบการณ์จริงในพื้นที่มาบันทึกให้เป็นองค์ความรู้ เพื่อผู้ที่ประสงค์จะใช้ให้เป็นประโยชน์ได้แก่

2.1 ผู้นำชุมชนและชาวบ้านดอนไชยและหมู่บ้านอื่น ที่ต้องการศึกษาถึงประโยชน์และปรารถนาจะลงมือสร้างขึ้นในอนาคต ตลอดจนบำรุงรักษาฝายที่มีอยู่ให้ใช้ประโยชน์ได้ดีเสมอ

2.2 เยาวชนในชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากการใช้น้ำประปาภูเขาอันเป็นผลสืบเนื่องจากการสร้างฝาย ได้เรียนรู้เข้าใจและซึมซับในพระราชดำริและได้เห็นผลของการเพียรพยายามปฏิบัติตามพระราชดำริ

2.3 อาจารย์ พนักงานและนักศึกษา มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตได้เกิดความรู้สึภาคภูมิใจในภารกิจที่ได้ร่วมกันกระทำและหากปรารถนาจะสืบสานต่อไปในกิจกรรมนี้ ก็สามารถใช้งานวิจัยนี้เป็นแนวปฏิบัติได้

3. งานวิจัยนี้เป็นการสร้างวงจรการปฏิบัติในโครงการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (Corporate Social Responsibility-CSR) ซึ่งองค์กร บริษัท หน่วยงานต่าง ๆ สามารถใช้ศึกษาแนวทางเพื่อการลงมือปฏิบัติจริงต่อไปในอนาคต

4. งานวิจัยนี้ เป็นการประกาศให้สาธารณชนทราบว่า มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์มีเจตนา
รณรงค์ที่แท้จริงในการสนับสนุนกิจกรรมในภาคปฏิบัติร่วมกับชุมชน สังคม เพื่อประโยชน์ต่อสังคม เพื่อ
ประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักศึกษา และเพื่อสร้างบัณฑิตที่มีจิตสำนึกสาธารณะสู่สังคม

1.8 ลักษณะทางภูมิศาสตร์และประวัติของ หมู่บ้านดอนไชย

บ้านดอนไชย หมู่ที่ 3 ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอปัวไปทางทิศ
ตะวันออกเป็นระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 715 ไร่ มีประชากรทั้งสิ้น 545 คน อาศัยอยู่ใน
160 หลังคาเรือน (ข้อมูลเดือนมกราคม 2554) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้แก่การปลูก
ข้าว ข้าวโพด ถั่วลิสง พริกและกระเทียม

ทำเลที่ตั้งในปัจจุบันของหมู่บ้านดอนไชยมีบางส่วนเป็นที่ราบและบางส่วนเป็นเชิงเขา เหนือหมู่บ้าน
ดอนไชยขึ้นไปเป็นเทือกเขาในกลุ่มของดอยภูคาซึ่งเป็นเทือกเขาต้นแม่น้ำน่าน พื้นที่ต่อเนื่องระหว่าง
หมู่บ้านกับดอยภูคา มีผืนป่าเนื้อที่ 11,025 ไร่ ซึ่งได้มีการทำความเข้าใจร่วมกันระหว่าง ตำบลศิลาแลง กับ
กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ กำหนดให้เป็น ป่าชุมชนศิลาแลง อยู่ในการดูแลรักษาของ ตำบล
ศิลาแลง โดยมีหมู่บ้านดอนไชยซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับป่ามากที่สุดเป็นกำลังสำคัญ

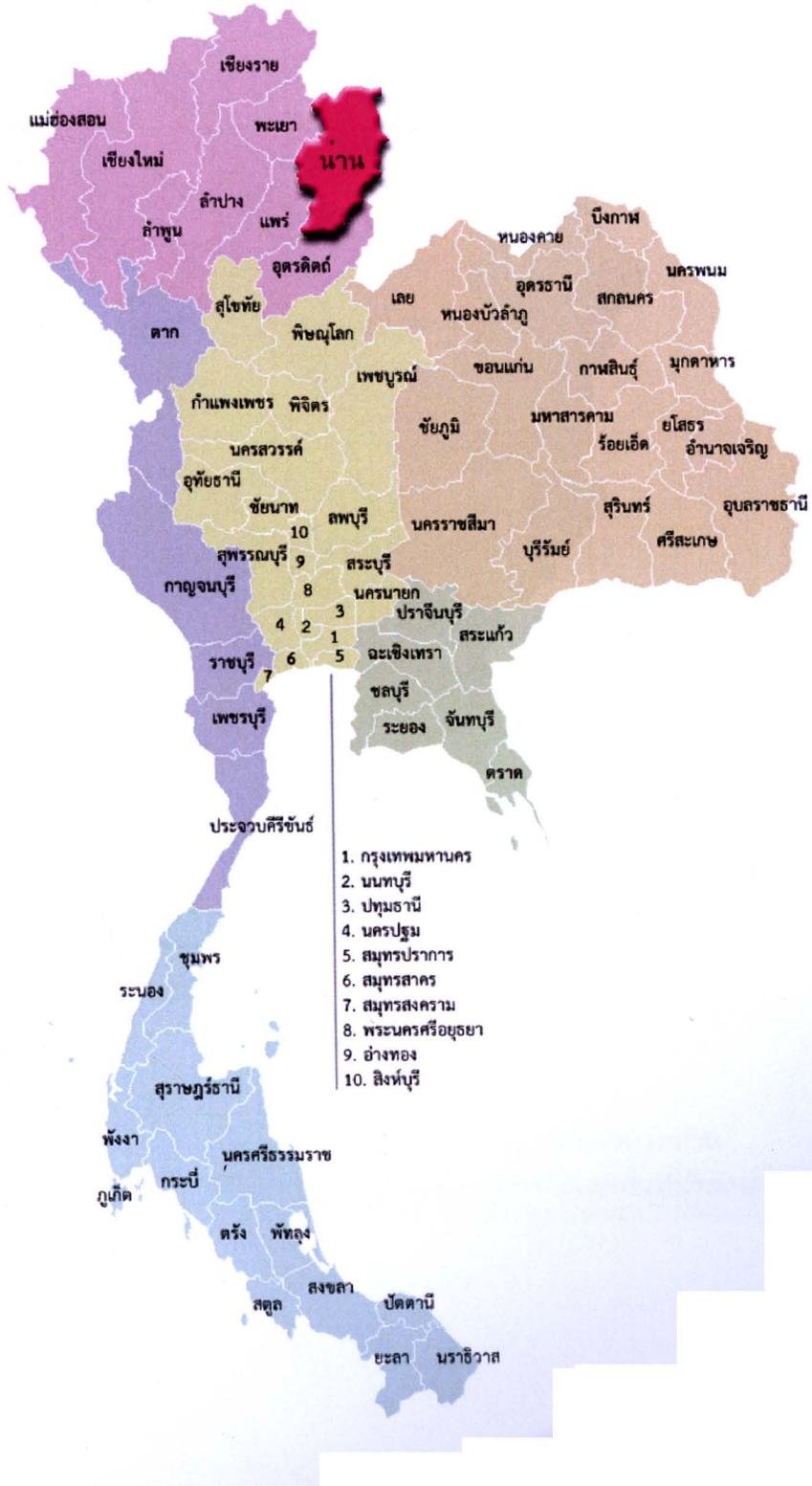
ประชากรทั้งหมดของหมู่บ้านดอนไชยมีเชื้อสายไทลื้อ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่อพยพ มาจากตอนใต้
ของประเทศจีนคือเมืองเชียงรุ่ง เบื้องต้นได้ตั้งหมู่บ้านอยู่ริมฝั่งแม่น้ำกุนหลายหลังคาเรือน มีชื่อบ้านว่าบ้าน
นาวัวและบ้านหัวฝั่ง แต่ต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติคือกระแสที่รุนแรงของแม่น้ำกุนกัดเซาะตลิ่งทำให้หมู่บ้าน
เสียหายและถูกน้ำท่วม ประมาณ ปี พ.ศ. 2414 จึงได้พากันย้ายขึ้นไปอยู่ห่างจากแหล่งเดิมประมาณ 1
กิโลเมตร ต่อมาได้มีการขยายชุมชนไปอยู่บริเวณเรือกสวนใกล้เทือกเขาภูคาและตั้งชื่อว่าหมู่บ้านดอนไชย
ประกอบสัมมาชีพและจรรโลงภาษาและวัฒนธรรมของไทลื้อสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

เนื่องจากชาวบ้านดอนไชยทั้งหมดสืบสานต่อสกุลมาจากแหล่งเดียวกัน มีวัฒนธรรมประเพณี
ตลอดจนศิลปะที่สืบเนื่องกันมานานทำให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีความปรองดองกันจนสามารถร่วมกันสร้าง
ศูนย์วัฒนธรรมไทลื้อขึ้นมา เป็นที่รวมของงานศิลปะพื้นบ้าน เป็นศูนย์สอนอบรมเยาวชนเกี่ยวกับ
ศิลปวัฒนธรรมไทลื้อตลอดจนจัดตั้งกลุ่มทอผ้าและเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ผ้าทอลายน้ำไหลไทลื้อที่สวยงามและ
ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

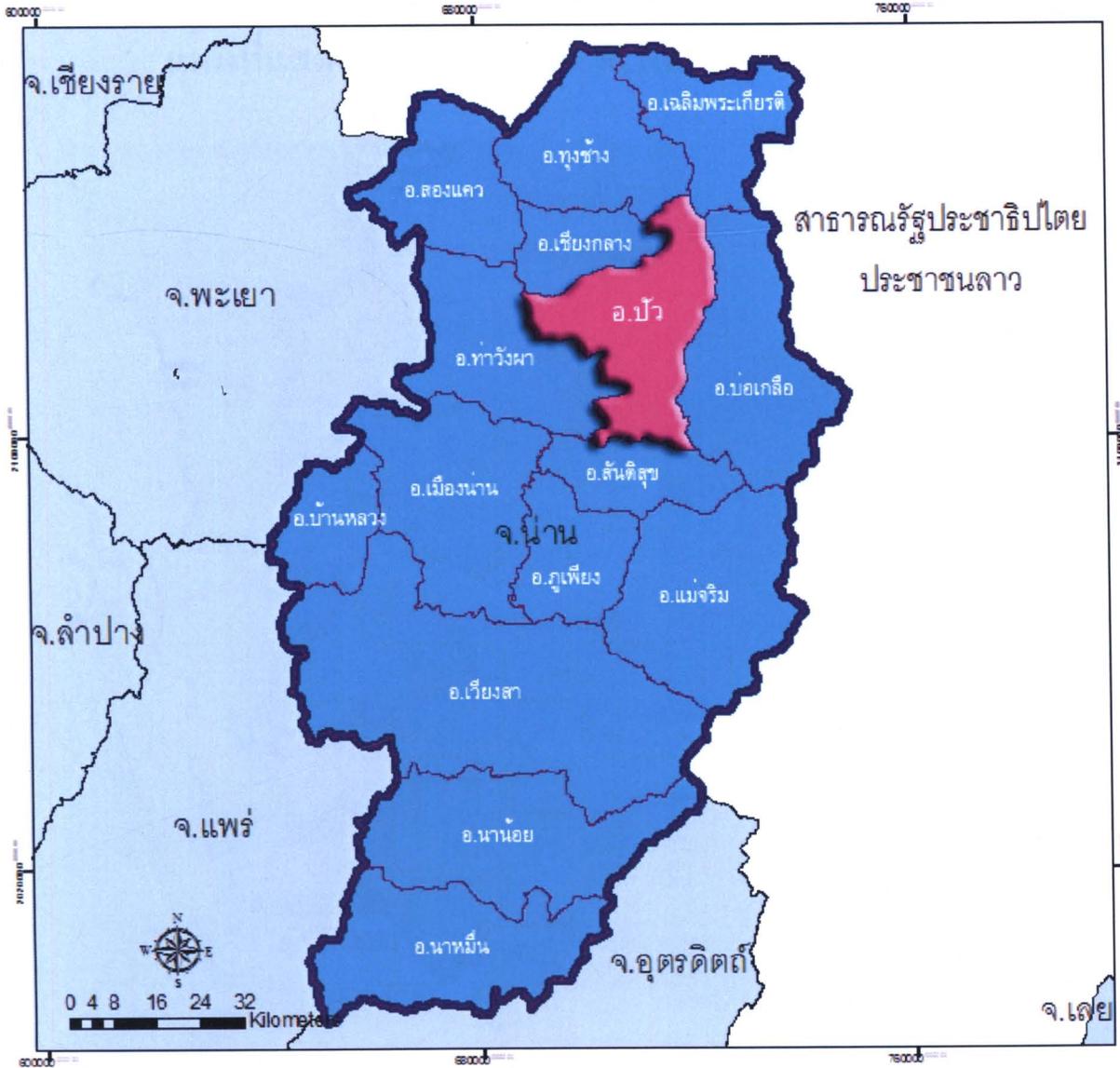
ชาวบ้านดอนไชย มีความตื่นตัวและเข้าใจถึงความผูกพันของชุมชนกับป่าและน้ำเป็นอย่างดีและมีวิถีชีวิตที่อิงอาศัยอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติมายาวนาน จึงมีความสนใจในการรักษาป่าและแหล่งน้ำอยู่เสมอ และมีส่วนร่วมร่วมกับหมู่บ้านอื่นของตำบลศิลาแลงในการกำหนดเขตป่าชุมชนของตนเอง เพื่อชาวบ้านทุกคนจะได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์และอยู่ร่วมกับป่าให้นานที่สุด ป่าชุมชนศิลาแลง เป็นป่าที่มีลำห้วยหลายสายที่ไหลลงสู่แม่น้ำกุน เป็นสายน้ำแห่งการเกษตรของอำเภอบัวแล้วไหลลงสู่แม่น้ำน่านอันเป็นแม่น้ำหลักสายหนึ่งของเจ้าพระยาที่หล่อเลี้ยงลุ่มน้ำภาคกลางตลอดจนกรุงเทพมหานคร

การสร้างฝายต้นน้ำลำธารของ “กลุ่มมธบ.รักษ์ป่าต้นน้ำ” ในโครงการฝายถวายเป็นการ ทำงานร่วมกับชาวบ้านดอนไชยตลอดระยะเวลาสามปีของการทำงานร่วมกันได้เกิดการพัฒนาศึกษาความรู้เรื่องฝาย เพื่อปกป้องป่าจากความแห้งแล้งด้วยการ “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการสร้างป่าเปียก (Wet Fire Break) อันเป็น “กลยุทธ์การพัฒนาป่าไม้ โดยใช้ทรัพยากรน้ำเข้ามาช่วยในการสร้างแนวป้องกันไฟ เพื่อป้องกันไฟไหม้ป่าในระยะยาว” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2545:53) และยังได้ร่วมกันคิดสร้างประปาภูเขาสู่หมู่บ้าน เพื่อให้เป็นการอำนวยความสะดวกบนพื้นฐานความคิดเรื่องการประหยัดและพอเพียงอีกด้วย

แผนที่ประเทศไทย

แผนที่จังหวัดน่าน

คำอธิบายสัญลักษณ์

- ขอบเขตอำเภอ
- ขอบเขตและพื้นที่จังหวัดน่าน
- ขอบเขตจังหวัดและพื้นที่ประเทศไทย

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

วันที่ 24 กค 2555

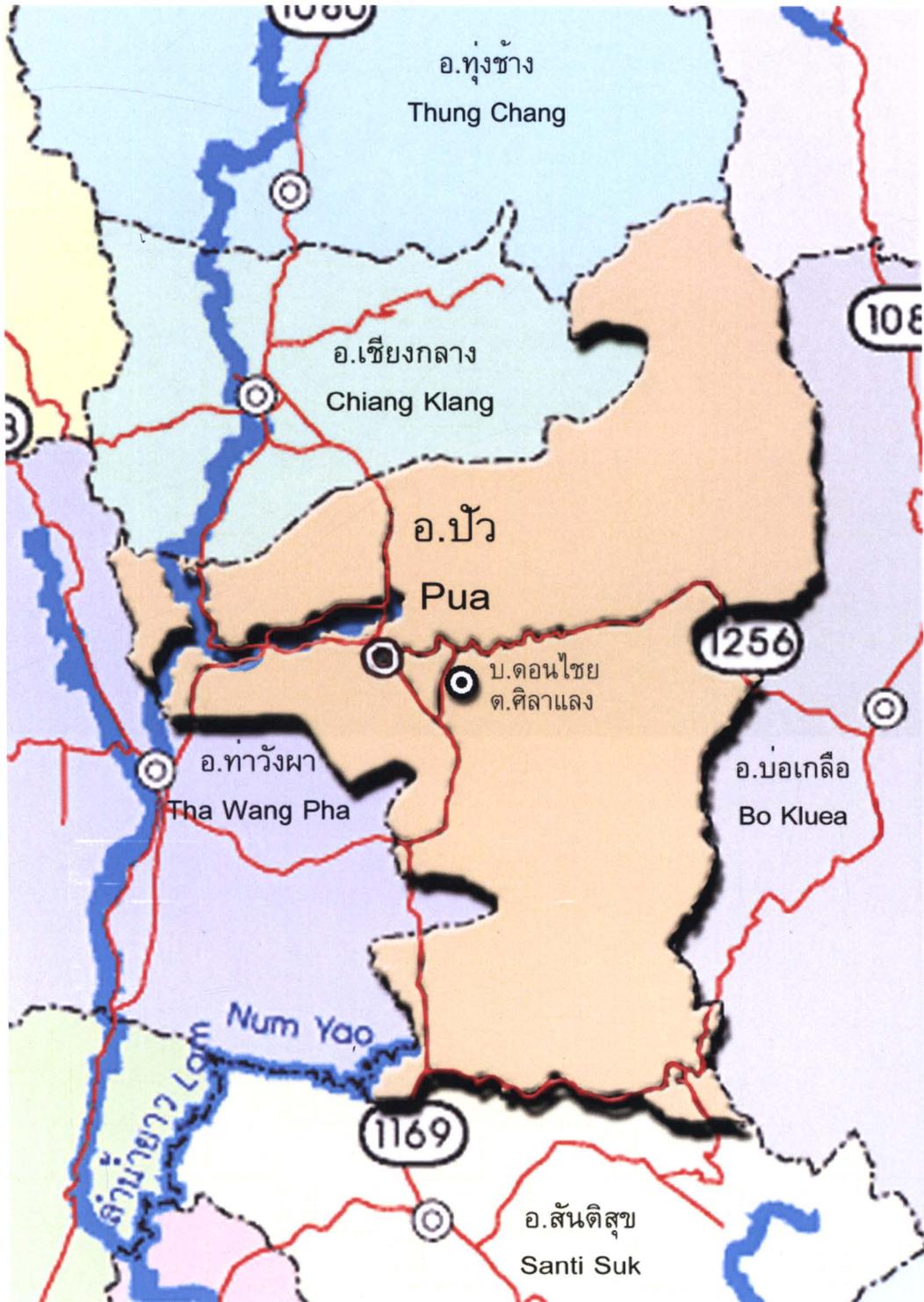
เลขที่ 247423

เลขเรียกหนังสือ

-13-

แผนที่แสดง บ้าน ดอนไชย ต. ศีลาแลง อ. ปัว

หมู่บ้านดอนไชย

